

Kosovska Mitrovica, 2018. Na sjeveru Srbi. Na jugu Albanci. Između njih most preko rijeke Ibar. Bošnjačka mahala s obje strane grada – prostor svakodnevnog susretanja i trgovanja. U mahali se prodaje i kupuje sve, od odjeće i obuće do kućanskih aparata, cigareta, pa čak i benzina. Tamo su i Zara, Bershka, Stradivarius i slične trgovine. Cijene variraju. Riječ je o kopijama raznih dizajnerskih komada odjeće. Bagatela.

10 – 12

S autobusnog smo se kolodvora odvezli taksijem. Ostavio nas je na početku, kako je mama i dalje naziva, *naše* ulice. Stranci su ovdje posljednjih godina izgradili goleme kuće. Da, tako nas ovdje sada zovu. Lijepe kuće, s raznobojnim fasadama i alarmnim sustavima. Drugdje zarađuju dovoljno da si ovdje mogu priuštiti što god požele. Drugdje i životare i štede. U Bošnjačkoj stranci im, u zamjenu za njihove glasove, pred izbore obećavaju da će asfaltirati ulicu.

Mi iz Slovenije smatrani smo prilično loše situiranim strancima. S dva su kredita moji roditelji jedva jedvice kupili stan. Ovdje se ponašaju kao da smo se uzalud preselili. Ne kažem da nemaju pravo. U Sloveniji još nismo potpuno zaslužili svoj dom. Za to se treba potruditi. Nešto napraviti od sebe. Promijeniti se. Zatajiti.

Negdje na drugoj polovici ulice, dok smo prolazili pored albanske strane, već su nam mahale i pozdravljale nas naše bivše, njegove susjede. Tu i tamo bi se mama s nekom od njih pošalila da smo umorne od puta, da ćemo ostati dugo, da ćemo drugi put svratiti na kavu. Ne obazirući se, naravno, na moja ranija upozorenja da ne namjeravam nikoga posjećivati.

Ispred kuće nas je dočekala izblijedjela zelena ograda. Ispred garaže je nasuo cement i neobrađeno kamenje. Nekako smo se probili do česme kako bi nam pokazao vranu koju je izrezbario iz nekog tamnog drveta. Predstavio nam ju je kao Skenderbega. Čak se i vrtni stol koji je izrezbario prije petnaest godina držao bolje od nje. Nabavio je i novog psa i gotovo ga izgledao do smrti jer ga je hranio onime čime je hranio sebe.

Poslužio nas je kavom koju je skuhalo mama.

Svaka od nas je sjedila na svom rubu trosjeda, a on je ležao između nas i gledao televiziju. Ne znam o čemu su razgovarali. Ona. Da li vidiš ovo, tata? To je danas moderno. I on. A, đavo ih odnio. Činilo mi se da neće tako lako ostati bez riječi. To je bio i glavni razlog zašto sam došla s mamom. Mami se čini da se ovdje mora stalno iznova dokazivati. Kao dobra snaha koja pazi da je kuća pospremljena, ručak skuhan, rublje oprano, tast zabavljen. Kao dobra kći i sestra. Zato, dok je ovdje, zaboravi što sve zamjera svojoj obitelji. Kao dobra bivša susjeda koja svojim bivšim susjedama pruža umirujući osjećaj da se još uvijek može uživjeti u njihovu kožu nezaposlenih, ekonomski ovisnih domaćica, unatoč tomu što živi i radi u Sloveniji, vozi auto i može se bez problema nalaziti na kavama s muškarcima i ženama. Do određene mjere, naravno. Tako sav posao i svi razgovori padaju na njezina leđa. Ne radi se o tome da joj ne želim pomoći. Jednostavno nema potrebe za tim jer mi je svejedno što o meni misle ljudi koji

su me poznavali do moje sedme godine. Posjeti kod Slovenaca ne mogu se ni usporediti s našim poselima, odnosno posijelima, ovisno o dijalektu.

29 – 30

Kod Raseme i Salka stigla sam pet minuta do šest. Bila sam ljuta jer sam stala u blato i uprljala nove vansice. Na brzinu sam se rukovala s prisutnima. Mama je stajala u krugu susjeda, razgovarale su nešto o tetki Fatimi. On je stao među druge muškarce. Hodži su objašnjavali da je sve što vidi Salkovo zemljište. Sjeli smo odvojeno. Stolove i stolce Rasema i Salko su poslagali u ravnu crtu ispred svoje kuće. Muškarcima je, gledano s praga Rasemine i Salkove kuće, pripala desna strana stola, a ženama lijeva

Rasema je kavu najprije poslužila muškarcima, potom ženama. Još su uvijek razgovarali. Kada su popili kavu, hodža je ustao i otvorio Kuran. Mi žene smo pokrile glave maramama. Svi su gledali u mene. Hodža je počeo čitati iz Kurana. Svi su gledali u mene. Imala sam osjećaj da obred traje već čitavu vječnost. Bilo mi je neugodno. Zatvorio je Kuran i izgovorio El-Fatiha. Podigli smo dlanove i u sebi izučili El-Fatih. Svi su gledali u mene. Dlanovima smo prešli preko lica. Svi su gledali u mene. Salko je hodži gurnuo kuvertu u džep. Hodža je otišao. Svaki je dobio svoj pladanj s hranom. Svi su gledali u mene. Jela sam pred drugima. Potom sam pogledavala prema muškoj i ženskoj strani stola. Nisam se mogla riješiti osjećaja da me osuđuju. Čak i kada bih htjela, ne bih se imala kamo vratiti. Ovdje više ne bih mogla živjeti. Ne s tim ljudima.

Odlazak na zahod iskoristila sam kao izliku da ostanem u Raseminoj i Salkovoj kući dok se mama i on nisu odlučili da krenemo kući. Najprije sam morala razgovarati s Raseminom i Salkovom djecom. Sva su trojica bila povezana s tetkom Fatimom, svaki dan su bili kod nje. Nikoga nije zanimalo kako su se osjećali nakon njezine smrti. Samo su im rekli da će dženaza uskoro započeti i da moraju biti tihi. Potom mi se sve više činilo da ih uopće ne pokušavam slušati. Samo sam kimala i gledala Etku koja je sjedila na podu pred televizorom. U jednom se trenutku okrenula prema meni i pitala: A Edina? Doista, što s Edinom?

53 – 54

Budila nas je vičući da ništa nije pospremljeno, da ne možemo samo ležati i jesti. Samo se vi zatvorite u svoj ćumez. Noge u vis i sve ću ja. Čistim. Kuham. Perem. One će završit škole. Ići će na fakultet u Ljubljani. Ko sam ja? Samo čistačica. Neće čak ni da pričaju sa mnom. I uvijek isti ritual. Uđem u dnevnu i moram ih pitati: Jeste li se naspavali? U najboljem slučaju dobijem odgovor: Dosta, ti? Obično ni to ne dobijem. Oni mene nikada nisu pitali jesam li se ja naspavala.

Prije, kada smo se tek preselili u Sloveniju, sve tri smo morale ustati svaki put kada bi on odnekle ušao u neku od soba. Pogotovo kada bi se vratio s posla. Jedna bi mu išla otvoriti vrata, druge dvije bi ustale i čekale da uđe. Da li si se umorio? Uvijek isto pitanje. Zatim bi se zavalio pred televizor. On na jednoj, ona na drugoj strani kauča. Za mene i Azru mjesto na podu, metar od televizije. To mi je uvijek smetalo. Nitko me nikada nije pitao jesam li umorna. Pogotovo kasnije, kada sam već odrastala. Nisam ih htjela gledati. Gadilo mi se je sve što su radili. Mrzila sam njihov govor tijela, njihove pokrete. Zvuk pucketanja njezine čeljusti dok

jedemo. Njegovo hrkanje kada pokušavam pisati zadaću. Njezini telefonski pozivi na zvučniku dok još spavam. Njegova salata s previše octa. Ocat. Svuda me prati miris octa. Njezine kreme za natečene noge. Omekšivača koji je koristila. Pucketanje remena kada me udari po dlanu. Najbolje bi bilo da prestanem razmišljati o njima. O onome što su mi učinili. O sebi. Sebe ne smijem povezivati s njima. Ja nemam obitelj. Zašto im onda kupujem darove za rođendan, Bajram, Dan žena? Dobri su manipulatori. Posebice ona.

92 – 94

Tu smo se Azra i ja ponekad igrale. Budući da Etki nije imala igračkica, tetka Fatima nam je dala svoje krpe i učila nas kako se mijesi hleb i pravi burek. Krpe su bile tijesto koje smo motale u krugove, slagale u tepsije i onda ih donosile tetki i tetku, Etki i ostalima koji su tada bili u sobi. Tetka bi ponekad rekla da nije dovoljno slano, pečeno ili nešto slično. Tada bismo se neko vrijeme ljutile na nju, ali bismo se na kraju ipak vratile u kuhinju i ponovno im pekle burek. Kada je mama ustala i rekla nam da moramo kući, pospremile smo krpe i vratile ih tetki Fatimi.

Jednom me je tetka Fatima prevarila. Na stol je stavila kukuruzu¹ koju je tog dana ispekla za večeru. Bila sam tada kod nje u posjetu s nanom, a mama joj je ispričala da ne volim kukuruzu, da je jede samo Azra. Kakva kukuruza? pravila se je tetka Fatima da joj nije jasno o čemu mama govori. To su gurabije. Vidi, kako su dobre. Uzela je komad i pojela ga. Uzmi, Zineta. Probaj. I ja sam, misleći da su gurabije, uzela najveći komad i pojela ga. Okus je bio nešto drugačiji, to jesam primijetila, ali sam i dalje vjerovala da su to gurabije. Poslije su mi se neko vrijeme smijale. Ne voliš kukuruzu, je li? zadirivala me je tetka Fatima.

Tu smo bili i na gozbi kada se ženio njezin najmlađi sin, onaj koji sada živi u Francuskoj. Ja sam bila djeveruša. Tada uopće nisam znala što to znači. Cijeli sam se dan držala uz mladenku, ni na trenutak se nisam odvajala od nje. Ujutro smo išli po nju u kuću njezine majke. Toga se ne sjećam najbolje, ali mislim da je već bila obučena u vjenčanicu. Crvenu sa zlatnim porubom, golemu. Upoznali su se u Francuskoj, a ovdje su se vjenčali jer, kako sam si tumačila, tamo nemaju nikoga. Poslije smo sjedili u nekom restoranu, vjerojatno smo nekoga čekali. Mladenka je s razlogom bila vidno ljuta. Na njezinu je vjenčanju u središtu pažnje bio netko drugi. Ne sjećam se što se događalo prije nego smo stigli kod tetke Fatime. Vozila sam se u autu s mladenkom i to mi je tada bilo najvažnije. I ja sam bila u lijepoj haljini, držala sam mladenkin buket. Onda smo sjedili u tome prostoru koji sada praznim. Jeli smo. Gostiju je bilo mnogo, ne znam kako su se svi nagurali unutra. Netko od njih je bacao kovanice u zrak, a mi djeca smo ih skupljali s poda i trpali u džepove. Sigurno sam nakupila dvadesetak eura. Još se sjećam i kockica šećera. I njih smo skupljali u rupčice i nosili kući, ali ne znam zašto. Sina tetke Fatime se ne sjećam, a ni njegove žene. Danas ih zasigurno ne bih prepoznala da ih negdje slučajno sretnem. I oni ne bi prepoznali mene.

143 – 144

¹ jelo od kukuruznog brašna

Vozili smo se nešto više od pola sata. Kod Nafije smo bili oko osam. Pozvonili smo i izuli se ispred otirača. Vrata nam je otvorio Nafijin najstariji sin i pozvao nas u kuću. Zatekli smo ih dok su gledali srpski dnevnik. Nakon uvodnog rukovanja i ljubljenja, Nafijin nam je muž pokazao gdje da sjednemo. Udobno sam se smjestila u desni kut sjedeće garniture. Mama je sjela pokraj mene – prije nego što je sjela, vrećicu sa sokom, napolitankama i kavom gurnula je u ruke Nafiji – on je sjeo do mame, a Nafijin muž i njihova tri sina u lijevi kut garniture, dijagonalno u odnosu na mene. Nakon nekoliko minuta Nafijina kći Senada donijela je meni i mami sok, a njemu nezaslađeni čaj.

Usljedio je uobičajeni tijek posijela – kava, razgovor o svima našima u Sloveniji, o maminom poslu, mojoj udaji i tako dalje. Kako ti je druga ćerka, pitala je Nafija mamu. Je li slična meni, dodala je kada joj je mama rekla da je Azra dobro, da ima mnogo obveza u školi pa zato nije došla s nama. Bolje što nije, odmahivala je glavom Nafija na mamin odgovor da si Azra i ja nismo nalik. Zatim me je ponovno odmjerila, kao da me već nije procijenila čim smo ušli. Ova ti je muškobanjasta. Žensko treba da ima široke kukove, dodala je i još se pažljivije zagledala u moje bokove. Kako ćeš da rodiš dijete tako sitna? ozbiljno me je ispitivala kao da u džepu imam rješenje za svoje preuske, očito muškobanjaste bokove.

157 – 158

Upozorile su me još i da ako žena previše razmišlja, postaje izbirljiva i, ako se ne uda do dvadeset druge godine, kasnije teško pronađe partnera. Dakle, ostaje mi još samo jedna godina.

Husmir, koji je očito slušao sve o čemu smo razgovarale, dodao je da je u današnje vrijeme dobro ako se uopće uda za muškarca. Sad moramo da pazimo da nam se sinovi ne udaju – u Belgiji je toga mnogo, svak se vjenča sa svakim, objašnjavao nam je kako je u matičnome uredu vidio dva muškarca kako su se vjenčali. Na zadovoljstvo i veselje obje strane stola zgražao se nad time što su im Belgijci čak i pljeskali.

169 – 170

I već sutra ujutro dom će se ponovno početi puniti kada se vrijedni studenti i studentice budu vraćali u Ljubljano kako bi se u miru pripremili za naporna predavanja u nadolazećem tjednu. Tako vjerojatno lažu roditeljima kada ih pitaju zašto se žele vratiti u studentski dom već u nedjelju jer im ne žele reći da se u našem domu svake nedjeljne večeri organizira tulum. Skupe se u kuhinji odmah pokraj naše sobe, donesu nekoliko litara bijelog i nekoliko litara crnog vina koje proizvode njihovi djedovi i bake – dom je zgodno mjesto i za prodaju, koliko litara donesu, toliko ih i prodaju – nekoliko gajbi piva, par džointova, obavezno i gitaru, a još bolje harmoniku. Zatim počnu jodlati, cijelu noć naizmjenice prашe slovenske narodnozabavne pjesme i balkanski turbofolk. Ne znam što mi je gore – slušati kako u glas pjevaju o Micki koja doma ima traktor ili pak razbijanje čaša jer ih je Ceca do suza ganula svojim *Autogramom*. Kada bi barem pravilno izgovarali naše riječi, možda mi ne bi toliko smetali. Svaki put kada ih slušam, pomislim da ni ne znaju što znači bekrija, inat, jastuk, odnosno bilo što o čemu pjevaju.

Kada se napiju, svi tečno govore sve jezike bivše zajedničke države, a trijezni se zgražaju nad prodavačicama koje im umjesto vrečke ponude vrećicu, nad vozačima koji ih pozdravljaju s dobar dan, nada mnogom kada kažem roze čarape. Možda stvarno nismo tako uglašeni i profinjeni kao Slovenci, ali znamo raditi dobru glazbu i čevape.

211

Ponekad mi je neprirodno izgovarati određene slovenske riječi, posebno one koje rijetko koristim. Ili ih uopće nikada ne koristim. Nedavno mi je bilo smiješno kada je kolegica svom dečku rekla *ljube*. *Štruklji*, *Ljubljana*, *ljubiti*, *želja*, *veselje*. S tim riječima imam najviše problema. Kod glasovne skupine *lj* uvijek mi zapne. Ja izgovaram *lj*, a Slovenci *l* i *j*. Nemam svoj jezik i to mi zapravo smeta. Zavidim Slovencima jer ga oni imaju. Uče ga od vrtića. Ja svoj materinski jezik nikada nisam učila u školi. Neprestano se vrtim u istom krugu.

I ovaj će tjedan proći, pa će se moji osjećaji umiriti. Neću svaki dan svoj život u Sloveniji uspoređivati sa životima ovih ljudi ovdje. Sa svojim životom ovdje.

213–215

Odlučila sam da barem večeras, posljednje večeri, neću biti mrzovoljna. Sjela sam na kauč pokraj Admire, daleko od vrata dnevne sobe, i odmah sam imala osjećaj da sam više nego inače uključena u razgovor. Ujak i on razgovarali su o lualicama koje se u ovo doba godine motaju po selima i prave štetu. Rekao je da zbog toga s Admirom kokoši moraju zatvarati u kokošinjac već prije pet popodne. On je pak počeo pripovijedati o mački koja se nekoliko dana vukla oko njegove kuće. Da su joj lualice pojele mačiće, rekao je. Nju su samo ugrizli za vrat, pa joj je oko vrata zalijepio selotejp kako se ne bi češala. Zatim je ujaku objašnjavao kako svako jutro mora skupljati smeće po voćnjaku jer ga psi tijekom noći raznesu posvuda. Zadnji put su odnekle dovukli oglodane riblje glave. Ostavili su ih kod česme, pokazivao je rukom prema česmi. Kako bi im on pokazao šibom što ne smiju raditi, hvalio se pred ujakom. Ujak se smijao. Gotovo sam dodala da se u Sloveniji vrlo rijetko viđa psa lualicu. Da su slovenski psi uglavnom dresirani, Slovenci ih drže po kućama i stanovima. Kupaju ih, voze u salone na šišanje, njegu šapa, jastučića i kandži. Kupuju im Pedigree Dentastix za svakodnevnu njegu zuba. Šetaju ih više puta dnevno, razgovaraju s njima, maze ih. Vode ih čak i na izložbe, koncerte, književne večeri. Željela sam završiti svoj komentar tvrdnjom da su ti psi kulturno osvješteniji od većine ovih ljudi ovdje. Pala mi je na pamet još i oštija misao koja bi se svima činila mnogo uvredljivijom – da imaju jače putovnice od većine ovih ljudi ovdje. No još prije nego što su gosti došli, odlučila sam da barem jednu večer neću biti previše pametna naglas.

Tako me nisu mogli proglasiti šejtanom koji smatra da je normalno spavati u krevetu u kojem se nekoliko trenutaka prije valjao pas. I nisam trebala slušati propovijedi o tome kako je Muslimanima po Kuranu zabranjeno držati pse kao kućne ljubimce. Alahov Poslanik, neka je mir s njim, rekao je da melec ne ulaze u kuću u kojoj je pas. Osobe koje nemaju psa radi čuvanja stoke, usjeva ili lova, nego iz nekih drugih razloga, grešne su. Ako nam pas poliže odjeću, moramo se presvući. Ako nam slina padne na kožu, to mjesto moramo oprati šest puta

vodom i jednom zemljom. Sve to znam i bez njihovih tumačenja, naime, za razliku od njih, ja sam Kuran pažljivo pročitala više puta.

Prisjetila sam se naše susjede Slovenke koja je prije nekoliko godina začuđeno došla na kavu kako bi joj mama objasnila zašto se jedna od susjeda Bosanki – ostale nisu bile pokrivena – svaki put odmiče od nje kada je vidi sa psom u naručju.

219

Djed nikada nije želio umrijeti. Imao je peh, razbolio se. Nanu su svi smatrali nevjerojatno snažnom ženom, koja, usprkos svemu lošem što ju je u životu zadesilo, nikada nije očajavala. Da su je ikada doista slušali, čuli bi i oni da je govorila kako je umorna, da je za nju prekasno, da se ne sjeća kada joj je rođendan. Nana je željela umrijeti. I nitko tko ju je poznavao to joj ne može zamjeriti.